

likte 150.000 m² olan alanıyla o devirde dünyanın en büyük camisi idi. Abbâsî saray mimarisinin en önemli örnekleri de Sâ-merrâ kazılarında ortaya çıkmıştır. Mu'tasım'ın el-Cevsaku'l-Hâkânî ve Mûtevekkil'in Belkûvârâ adlı sarayları âbidevî kalıntılarla bunların başında gelir. Diğer halifelere, kumandanlara ve devlet adamlarına ait çok sayıdaki saray dolayısıyla Sâ-merrâ âdetâ bir saraylar ve köşkler şehriydi. Sadece Mu'tasım-Billâh sekiz, Mûtevekkil-Alellah yirmi iki saray ve köşk yaptırmıştı. Şehirde at yarışları için 10 km. parkurlu üç hipodrom ve iki hayvanat bahçesi bulunuyordu (bk. ABBÂSİLER [Sanat]). Sâ-merrâ kısa zamanda bir ilim merkezi haline gelmiş ve burada dönemin birçok âlimi yetişmiştir. Âlim vezirlerden Muhammed b. Abdülmelik İbnü'z-Zeyyât ve şair devlet adamı Feth b. Hâkân el-Fârisî, Sâ-merrâ'da zengin birer kütüphane kurmuştur.

Ancak şehir, Bağdat'ın tekrar merkez olmasından sonra hızla gerileyerek kısa zamanda küçük bir köy haline geldi. X. yüzyılın ortalarında Sâ-merrâ'ya uğrayan Makdisî burasının çok az insanın yaşadığı, herhangi bir bayındırlığı olmayan harap bir köy olduğunu söyler (*Aḥsenü't-tekâsım*, s. 122-123). 1300 yıllarında büyük bölümü yıkılan şehir, bugün 57 km²'lik bir sahaya yayılan kalıntılarıyla İslâm döneminin en geniş ve en önemli arkeolojik alanlarından biridir (Ernst Emil Herzfeld tarafından gerçekleştirilen kazıların sonuçları *Die Ausgrabungen von Samarra* adıyla 1923-1948 arasında Berlin'de altı cilt olarak yayımlanmıştır). Sâ-merrâ ayrıca, İmâmîyye Şîlîği'nin onuncu imamı Ali el-Hâdî ile on birinci imamı Hasan el-Askerî'nin türbelerinin bulunması dolayısıyla Şîîler için Irak'taki dört atebâtan biridir. Şîîler'e göre on ikinci imam Mehdî el-Muntazar, türbelerin yanındaki caminin altında Serdâbü'l-Mehdî (Gaybetü'l-Mehdî) adıyla bilinen yerde kaybolmuştur.

XVIII. yüzyılda nüfusu 2000 kadar olan Sâ-merrâ, 1867'de 400 aile ve 1000 civarında görevlinin yaşamaya başlaması üzerine Osmanlı yönetimince kaymakamlık haline getirilmiş ve İngiliz mandası dönemine kadar bu şekilde kalmıştır. 1950'de Dicle nehrine yapılan barajın ardından şehrin nüfusu daha da artmış ve eski şehrin yakınında bugünkü Sâ-merrâ kurulmuştur. 2000 yılında nüfusu 200.000'e ulaşan ve önemli bir ticaret ve endüstri merkezi özelliği kazanan yeni Sâ-merrâ, Amerika Birleşik Devletleri işgalinden sonra diğer Irak şehirleri gibi gerek bombardımanla

gerekse çatışmalar sırasında tahribata uğramış, XIX. yüzyılda Osmanlılar'ın tamir ettiği imamlara ait türbeler de büyük hasar görmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 255-269; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), IX, tür.yer.; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 54-55; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 243-244; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâsım*, s. 85-86, 122-133; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 195-200; *Hafriyyâtü Sâ-merrâ*: 1936-1939, Bağdad 1940; K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture*, Oxford 1940, II, tür.yer.; E. Herzfeld, *Geschichte der Stadt Samarra*, Hamburg 1948; Yûnus İbrâhîm es-Sâ-merrâi, *Merâkıdû'l-e'imme ve'l-evliyâ' fi Sâ-merrâ*, Bağdad 1967; a.mlf., *Târîḥu medîneti Sâ-merrâ*, Bağdad 1968-71, I-II; Tâhîr Muzaffer el-Amîd, *el-İmâretü'l-Abbâsiyye fi Sâ-merrâ' fi 'ahdeyi'l-Mu'tasım ve'l-Mûtevekkil*, [baskı yeri yok] 1976 (Vizâretü'l-İlâm); J. R. Strayer, *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, X, 641-644; A. Northedge, *Samarra*, Tübingen 1990; a.mlf., "Sâ-merrâ", *EI²* (İng.), VIII, 1039-1041; *A Medieval Islamic City Reconsidered* (ed. C. F. Robinson), Oxford 2001; M. S. Gordon, *The Breaking of a Thousand Swords: A History of the Turkish Military of Sâ-merrâ*, New York 2001, s. 47-74; a.mlf., "The Turkish Officers of Sâ-merrâ", *JESHO*, XLII/4 (1999), s. 466-493; H. Kübra Ergun, *Abbâsî Başşehri Sâ-merrâ* (yüksek lisans tezi, 2002), Sİ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Osman S. A. İsmail, "The Founding of a New Capital: Sâ-merrâ", *BSOAS*, XXXI (1968), s. 1-13; Nâcî Ma'rûf, "Taḥḥiṭu medîneti Sâ-merrâ", *el-Baḥşü'l-İlmiyye*, XXVII/101, Rabat 1977, s. 101-118; Z. Sâdık A. Samkarî, "Bibliyografya 'an Sâ-merrâ'", *Sumer*, XXXIX, Bağdad 1983, s. 322-330; İmâd Abdüsselâm, "Sâ-merrâ' fi kurûni'l-mûte'ahḥire", *el-Mevrid*, XXV/1, Bağdad 1997, s. 51-56; Bahaettin Kök, "Sâ-merrâ'nın Kuruluşu", *EAÜİFD*, sy. 19 (2003), s. 7-48; Mâlik İbrâhîm Sâlih, "Sâ-merrâ: Aşâletü'l-İmâre ve ḥizâne li't-türâs ve's-sekâfe", *Âfâku's-sekâfe ve'l-türâs*, XI/ 44, Dübey 2003, s. 80-99; H. Viollet, "Sâ-merrâ", *İA*, X, 144-146; Oktay Aslanapa, "Sâ-merrâ", a.e., X, 146-147; Hüseyin Kerîmân, "Sâ-merrâ", *DMT*, IX, 33-35; Şerare Yetkin, "Abbâsîler", *DİA*, I, 50-52.

MUSTAFA DEMİRCİ

SÂMÎ BEY, Arpaeminizâde

(bk. MUSTAFA SÂMÎ BEY).

SÂMÎ ed-DEHHÂN

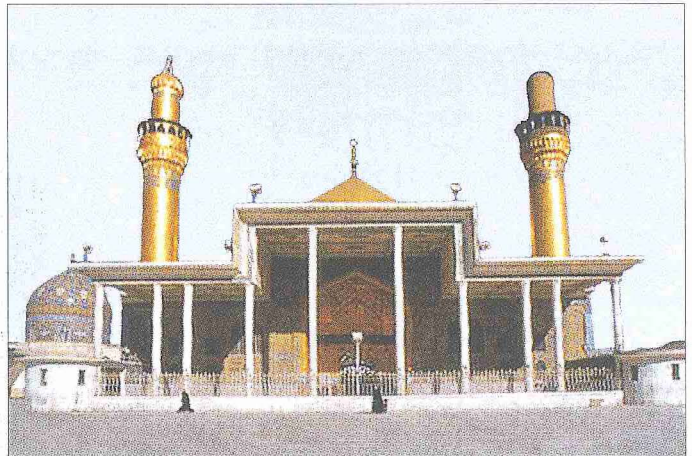
(سامي الدھان)

Muhammed Sâ-mî
b. İbrâhîm ed-Dehhân el-Halebî
(1912-1971)

Suriyeli edip ve âlim.

9 Nisan 1912'de ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak Halep'te doğdu. İlk öğrenimini Halep'te el-Medresetü'l-Fârûkîyye'de, liseyi Dimaşk'ta el-Medresetü's-Sâneviyye es-Sultâniyye'de tamamladı. 1936'da yüksek tahsil ve doktora yapmak üzere Sorbon Üniversitesi'ne gönderildi. Sorbon Üniversitesi'nde edebiyat sahasında lisans, tarih ve ilmi araştırma yöntemleri konusunda yüksek lisans yaptı. Ayrıca Doğu Dilleri Okulu'nun Sâ-mî Dilleri Bölümü'nden mezun oldu. 1946'da Ebû Firâs el-Hamdânî'nin hayatı ve şiirlerine dair hazırladığı devlet doktorasını üstün başarıyla tamamladı. 1947 yılında ülkesine döndü. Dimaşk'taki el-Ma'hedü'l-Fransîye (Institut Français de Damas) üye seçildi. Suriye Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde (Dimaşk) ders ve konferanslar vermeye başladı. Muhammed Kürd Ali'nin başkan olduğu dönemde Dimaşk'taki el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-Arabîye (Mecmau'l-lugati'l-Arabîyye) üye seçildi (Aralık 1953). 1960'ta Bağdat'taki el-Mecmau'l-İlmiyyü'l-İrâkîye muhabir üye tayin edildi. 1958'de Suriye'deki el-Meclisü'l-âlf li-riâyeti'l-fünûn ve'l-âdâb ve'l-ulûmü'l-ictimâiyye'ye üye seçildi. 1963-1965 yıllarında Rabat'ta öğretim üyeliği yaptı. 1965-1969 yılları arasında Ammân Üniversitesi'nde ders verdi. Do-

Sâ-merrâ'da
Hasan
el-Askerî'nin
türbesi

Sâmî
ed-Dehhân

ğu'da ve Batı'daki pek çok ülkeyi gezdi. Hem ilmi araştırmalarda bulundu hem Doğu'da âlimlerle ve şarkiyatçılarla tanışma imkânı buldu. Brüksel, Cambridge, Paris ve Münih'te müsteşrikler tarafından düzenlenen kongrelere katıldı. 20 Temmuz 1971'de Dimaşk'ta vefat etti. Cenazesi doğum yeri Halep'e götürülüp orada toprağa verildi. Arapça ve Fransızca yanında İngilizce ve Türkçe bilen Sâmî ed-Dehhân özellikle Arap dili ve edebiyatı sahasında uzman olup Doğu'da ve Batı'da ilmi çevrelerde haklı bir şöhrete kavuşmuştu.

Eserleri. A) Telif Eserleri. *Uşûlû't-ted-rîsi'l-hadîse: el-Luğatü'l-'Arabiyye-Terceme ve İktibâs* (Halep 1934); *el-Kitâbe: Nuşûs ve'l-kavâ'id* (Halep 1936); *Hayâtü İbnî'l-'Adîm ve âşâruh* (Dimaşk 1370/1951); *Neşâtü'l-Mecma'i'l-'ilmiyyi'l-'Arabî* (Dimaşk 1951); *Şâ'irü's-Şa'b Hâfız İbrâhîm* (Kahire 1953); *el-Gâzel min fûnûnî'l-edeb* (I-II, Kahire 1954); *Muhammed Kürd 'Alî: Hayâtühû ve âşâruh* (Dimaşk 1955); *el-Hecâ* (Kahire 1957); *Muḥadḍarât 'anî'l-Emîr Şekîb Arslan* (Kahire 1958); *Abdurrahmân el-Kevâkibî* (Kahire 1958); *el-Emîr Şekîb Arslan: Hayâtühû ve âşâruh* (Kahire 1379/1959, 1976, 1986); *Ḥalîl Merdem Bek* (Dimaşk 1959); *eş-Şîrû'l-hadîş fi'l-iklîmî's-Sûrî* (Kahire 1960); *Ḳudemâ' ve mu'âşırûn* (Kahire 1961); *el-Mercî' fi tedrîsi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Dimaşk 1963); *eş-Şu'arâ'ü'l-a'lâm fi Sûriye* (Beyrut 1968); *Derbû's-şevk* (kendi hayatı hakkındadır, Beyrut 1969).

B) Neşirleri. *Dîvânü Ebî Firâs el-Ḥamdânî* (I-III, Beyrut 1363/1944); *Veżîr el-Mağribî, Kitâb fi's-Siyâse* (Dimaşk 1367/1948); *Dîvânü'l-Ve'vâ'e'd-Dimaşki* (Dimaşk 1950); İbn Receb, *Kitâbü'z-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Hanâbile* (Dimaşk 1370/1951; Henri Laoust ile birlikte); İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb* (I-III, Dimaşk 1951-1968); *Hâlidîyyân, et-Tuḥaf ve'l-hedâyâ* (Kahire 1956); İz-

zeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-ḥaṭîre fi 'ulemâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre* (Dimaşk 1956, Dimaşk kısmı; Dimaşk 1963, Lübnan, Ürdün, Filistin ile ilgili bölümleri); *Risâletü İbn Faḍlân* (Dimaşk 1959; Beyrut 1987); *Dîvânü'l-Hâlidîyyeyn* (derleme ve tahkik, Kahire 1956; Beyrut 1412/1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikî, *el-A'lâm*, III, 74; "Ârâ" ve enbâ": Vefâtü 'uzvi'l-Mecma'i'l-'âmil ed-Duktûr Muḥammed Sâmî ed-Dehhân", *MMLADm.*, XLVI (1971), s. 815-818; "ed-Dehhân es-Sâmî", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2004, IX, 384-385; "Sâmî b. İbrâhîm ed-Dehhân", *Mv.AU*, IX, 341-344.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

SÂMÎ EFENDİ, Hâfız

(bk. HÂFİZ SÂMÎ).

SÂMÎ EFENDİ, İsmâil Hakkı

(1838-1912)

Osmanlı celî ta'lik ve celî sülüs hattının son büyük ustası.

16 Zilhicce 1253 (13 Mart 1838) tarihinde İstanbul'da Fatih'in Haydarhâne mahallesinde doğdu. Babası Yorgancılar kethüdâsı Hacı Mahmud Efendi, annesi Nefise Hanım'dır. Kurban bayramı sonrasında doğduğundan kendisine İsmâil Hakkı adı verildi. Mahallesindeki sıbyan mektebine devam etti. Aksaray'da Pertevniyal Vâlide Sultan Camii'nin yerinde bulunan Kâtib Mustafa Efendi Camii Mektebi'nin hat hocası Boşnak Osman Efendi'den sülüs-nesih yazılarını meşke başladı, icâzet aldı. Bu iki nevi yazıda başka hocası olmamıştır. Kısa bir süre Arapça ve Farsça dersleri aldıktan sonra 14 Temmuz 1853'te 10 kuruş maaşla Maliye Kalemî'ne girdi. Burada kendisine Mehmed ismi ve Sâmî mahlası verildi. Eserlerinde asıl adını hiç kullanmamış, gençlik yazılarında bazan Yorganîzâde lakabına yer vermiştir. Bu sıralarda Mümtaz Efendi'den Bâbîâlî tarzı rik'a, Dîvân-ı Hümâyun'un hat muallimi Nâsîh Efendi-

den divanî, celî divanî yazmasını ve tuğra çekmesini öğrendi. Sülüs celisini de Mustafa Râkım'ın talebelerinden Mehmed Şâkir Recâî Efendi'den ilerletti. Ayrıca Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin meclislerine katılarak kendisinden faydalandı. Ta'lik hattını Kıbrısîzâde İsmâil Hakkı Efendi'den meşkedip 1857'de icâzet aldı. Hocasının 1862'de vefatının ardından Melekpaşazâde Ali Haydar Bey'e celî ta'lik hattı için devam etti. Ancak fitrî istidadı eski üstatların yazılarına bakarak feyiz almasını sağladı. Bu arada kâğıt terbiyesini öğrendi. Ebru kâğıdı imalini Özbekler Tekkesi şeyhi Edhem Efendi'den (bir rivayete göre ta'lik hocası Kıbrısîzâde'den) öğrenerek eserler verdi. Kalemıraş yapımında ve mühür hakkında çok başarı gösterdi. Mûsiki tahsiline başladığında Kapalı Çarşı İmâmeli Han'daki Hacı Efendi'den ney meşkettiyse de sonradan bıraktı.

Resmî vazifesinde terfi ederek Dîvân-ı Hümâyun Mühimme Kalemî'ne nâmenûvis olarak tayin edilen Sâmî Efendi, 18 Nisan 1878'de Nâsîh Efendi'den boşalan Dîvân-ı Hümâyun Dairesi hutût-ı mütenevvia muallimliğine getirildi. Daha sonra Nişân-ı Hümâyun Kalemî hulefâlığından aynı kalemin mümeyyizliğine kadar yükseldi. Sadrazam Cevad Paşa'nın Dîvân-ı Hümâyun'da açılmasını istediği ta'lîm-i hat şubesinin muallimliğine ilâve maaşla tayin edildi (1894). Fakat XX. asrın başlarında bu şube kapatıldı. Uzun müddet Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn-ı Hümâyun'da ve Çarşıkapı'daki Mustafa Paşa Medresesi'nde meraklılara hüsn-i hat öğretti. Meşrutîyet'in ilânından sonra emekliye ayrıldı. Son bir yılını felçli geçirip 1 Temmuz 1912'de Horhor'daki evinde vefat eden Sâmî Efendi'nin cenazesi ertesi günü Fâtih Camii haziresine defnedildi. Kabrinin kitâbesini talebelerinden Hacı Kâmil Efendi (Akdik) celî sülüsle yazdı; taşın tezyinatı Tuğrakes İsmâil Hakkı Bey'indir.

Sülüs-nesih hatları ile fazla uğraşmayan ve az sayıda kıta bırakan Sâmî Efendi bu hat nevilerinde çok beğendiği Mehmed

Sâmî Efendi'nin
celî sülüs kelime-i
tevhid levhası
(Muhittin Serin
fotoğraf arşivi)